

MÜTALİƏ PEDAQOJİ PROBLEM KİMİ

PİRALİ ƏLİYEV

Pedaqoji elmlər doktoru, professor, Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu, Təhsilin iqtisadiyyatı və idarə olunması şöbəsinin müdiri.

E-mail: piralibexbud56@mail.ru | <https://orcid.org/0000-0003-2420-1125>

Məqaləyə istinad:

Əliyev P. (2021). Mütaliə pedaqoji problem kimi. *Azərbaycan məktəbi*. № 4 (697), səh. 55–72

ANNOTASIYA

Araşdırmanın məqsədi mütaliənin pedaqoji problem olduğunu və məktəblilərin mədəniyyətinin formalaşmasında oynadığı rolu müəyyənləşdirməkdir. Bu sahədə apardığımız tədqiqatın dayanıqlığına nail olmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyinin 2015-2019-cu illərdə ümumtəhsil məktəblərinin VIII-XI sinif şagirdlərinin iştirakı ilə təşkil etdiyi "Ədəbiyyat biliciləri" müsabiqəsinin məktəb, rayon (şəhər) və ölkə mərhələsinin imkanlarından istifadə etdik. Məktəb mərhələsi, bədii əsər oxumağa meyil və maraq göstərən, Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı nümunələrini davamlı mütaliə edən şagirdlərin aşkara çıxarılmasına həsr edilmişdir. Şagirdlər tərtib olunmuş sorğu vərəqlərindəki müvafiq sualları (oxuduqları əsərlər, onların müəllifləri, hər bir əsərin mövzusu, ideyası, tərbiyəvi əhəmiyyəti və s.) yazılı cavablandırmışdılar. VIII-IX siniflər üzrə 10-dan, X-XI siniflər üzrə 15-dən artıq mütaliə etmiş şagirdlərin adlı siyahısı hazırlanmışdır. Hər məktəbdən ən çoxu 3 şagird seçilmiş, onların adlı siyahısı (adı, soyadı, atasının adı, oxuduğu məktəb, sinif) rayon (şəhər) mərhələsində iştirak etmək üçün təhsil şöbəsinə (idarəsinə) təqdim edilmişdir. Müsabiqənin rayon (şəhər) mərhələsi şagirdlərin Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı (klassik ədəbiyyat, XX əsr ədəbiyyatı, müasir dövr ədəbiyyatı, görkəmli ədəbi şəxsiyyətlər və onların əsərləri, yaradıcılıq istiqamətlərinə görə onların müqayisəsi və s.) haqqında biliklərinin aşkara çıxarılmasına, oxuduqları bədii əsərlərin ictimai mahiyyətinin, insanların mənəvi tərbiyəsində rolunun, ədəbiyyat tarixində tutduğu yerin hansı səviyyədə dərk olunmasına yönəlmiş, həmin əsərlər və onlarda əks etdirilmiş surətlər barədə müstəqil fikirlərinin öyrənilməsinə əhatə edən tapşırıqlar hazırlanmışdır. Tapşırıqlar 15 sual olmaqla 2 və daha artıq variantda hazırlanmış, hər bir sual yazılı cavablandırılmışdır. Tapşırıqların müvafiq meyarlar əsasında qiymətləndirilməsi başa çatdıqdan sonra hər iki şifrə tutuşdurulmaqla şagirdlərin nəticəsi müəyyən edilmiş, həmin nəticələr əsasında reyting cədvəli tərtib olunmuş və qaliblər ölkə mərhələsinə göndərilmişdir. Ümumtəhsil məktəblərinin VIII-XI sinif şagirdlərinin iştirakı ilə ölkə mərhələsi Bakı şəhərində təşkil olunmuş, bu mərhələdə 2016-cı ildə 93, 2017-ci ildə 111, 2018-ci ildə 110, 2019-cu ildə isə 125 nəfər iştirak etmişdir. Apardığımız araşdırma göstərir ki, son vaxtlar təhsil sahəsində həyata keçirilən məqsədyönlü islahatlar uşaqların mütaliə mədəniyyətinin inkişafına da təsir göstərmişdir. Bu işdə inkişafa nail olmağın səbəbi mütaliənin oxunun fəlsəfəsinin və metodikasının dəyişməsidir. Tədqiqatda mütaliə mədəniyyətinin formalaşdırılması mərhələləri və 2019-cu ilin ölkə mərhələsinin nəticələrinin riyazi-statistik ümumiləşdirilməsi də aparılmışdır.

Açar sözlər: Mütaliə mədəniyyəti, mənəvi-əxlaqi tərbiyə, intellektual inkişaf, sinifdən xaric iş, ədəbi əsər.

Məqalə tarixçəsi

Göndərilib: 27.10.2021

Qəbul edilib: 16.11.2021

READING AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

PIRALI ALIYEV

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Economics and Management of Education, Institute of Education of the Republic of Azerbaijan. E-mail: piralibexbud56@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-2420-1125>

To cite this article:

Aliyev P. (2021). Reading as a pedagogical problem. *Azerbaijan Journal of Educational Studies*. Vol. 697, Issue IV, pp. 55-72

ABSTRACT

The aim of the research is to determine the role of reading in the formation of school culture. In 2015-2019, the Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan held a competition "Literature connoisseurs" with the participation of students of 8 to 11 grades of secondary schools. The competition was organized at the school, district (city) and country levels. The school stage was dedicated to identifying students who have a tendency and interest in reading fiction and who regularly read examples of Azerbaijani and world literature. Students answered the relevant questions in the questionnaires (works they read, their authors, the topic, idea, educational significance of each work, etc.) in written form. A list of more than 10 students in grades 8 to 9 and more than 15 students in grades 9 to 11 is being prepared. A maximum of 3 (three) students from each school is selected and their list (name, surname, father's name, school, class) is officially submitted to the education department (office) for participation in the district (city) stage. The district (city) stage of the competition is aimed at revealing students' knowledge of Azerbaijani and world literature (classical literature, twentieth century literature, modern literature, prominent literary figures and their works, their comparison by creative directions, etc.), the social nature of the works of art, Tasks were prepared to understand the role of people in spiritual education, the place they occupy in the history of literature, to study their independent views on these works and the copies reflected in them. Tasks were prepared in 2 or more variants with 15 questions, each question was answered in writing. After the assessment of the tasks on the basis of the relevant criteria, the result of each student was determined by comparing the two codes. Based on these results, a ranking table was compiled and the winners were sent to the national stage. The country stage was organized in Baku with the participation of students of 8th to 11th grades of secondary schools and was attended by 93 people in 2016, 111 people in 2017, 110 people in 2018 and 125 people in 2019. The research showed that the recent targeted reforms in the field of education have also affected the development of children's reading culture. The reason for the progress in this work is the change in the philosophy and methodology of reading. The stages of formation of reading culture and mathematical-statistical generalization of the results of the country stage of 2019 were also conducted in the research.

Keywords: Reading culture, moral upbringing, intellectual development, extracurricular work, literary work.

Article history

Received: 27.10.2021

Accepted: 16.11.2021

GİRİŞ

Təhsilalanlarda mütaliə mədəniyyətinin formalaşdırılması ümumi təhsilin əsas vəzifələrindən biridir. İnformasiyalı cəmiyyətdə yeni mədəniyyətin təşəkkülü şəraitində məktəblilərin dayanıqlı inkişafı, əsasən, formalaşdırılacaq mütaliə bacarığından asılıdır. Bununla əlaqədar olaraq, mütaliyəyə vərđiřetmə alətlərinin hazırlanması və onun pedaqoji həlli üsullarının müəyyənləşdirilməsi böyük diqqət tələb edir. Müasir dövrdə gənc nəslin təlim və tərbiyəsində olan bəzi problemlər bizi narahat etməyə bilməz. Cəmiyyətin inkişafı təhsildən asılıdır, yəni hər hansı sosial əhəmiyyətli problem bu və digər şəkildə təhsil sisteminə təsir göstərir.

Müasir təhsilin fəlsəfəsi humanistləşdirməni əsas sayır ki, bu da hər bir uşağın fərdi xüsusiyyətlərini, marağını, istəyini, tələbatını, biliyini və bacarığını nəzərə almaqla daha əlverişli şəraitin yaradılmasını nəzərdə tutur. Bununla əlaqədar olaraq, şəxsiyyətyönlü təhsil konsepsiyası təlimin məqsədində hər bir uşağın fərdi idraki bacarıqlarının inkişaf etdirilməsini önə çəkir.

XXI əsrdə informasiyanın sürətli inkişafı mütaliə mədəniyyətinin əhəmiyyətini müəyyən edən mühüm amillərdən sayılır. Pedaqoqlarımız şəxsiyyətin təşəkkül tapmasında onun nitq və təfəkkürünün inkişafında, mənəvi dünyasının zənginləşməsində mütaliənin əvəzsiz rol oynadığını göstərmiş, dünyanın dərk edilməsində, insanın mədəniyyətinin yüksəldilməsində, dünyagörüşünün zənginləşməsində onun mühüm imkanlara malik olduğu vurğulanmışdır.

PROBLEMİN ARAŞDIRILMASININ XÜLASƏSİ

Pedaqoji-psixoloji tədqiqatlarda (1-34) məktəblilərin mütaliə mədəniyyətinin formalaşdırılması müxtəlif aspektdə təhlil edilmişdir. Bu araşdırmaları məqsədinə görə bir neçə qrupa bölmək olar:

- İbtidai təhsil səviyyəsində şagirdlərin oxu bacarıqları;
- Ədəbiyyat təlimi prosesində oxunun inkişaf etdirilməsi və özünütəhsil;
- Oxunun sosiallaşması;

- Oxunun hədəfləri və istiqamətləri;
- Oxucu tərbiyəsi;
- Məktəblinin mütaliəsinin genişlənməsində müəllimin rolu;
- Mütaliənin sosial aspektləri;
- Oxu – kitabxana işi kontekstində;
- Oxu mədəniyyətinin inkişafı və tədris kitabının didaktik problemləri.

Tədqiqatlarda mütaliyəyə pedaqoji və ya sosial-mədəni fenomen kimi baxılmış, şagird və tələbələrin oxusunda informasiya texnologiyalarının rolu (Belyayeva, 2009), gənclərin mütaliəsi və internet (Kondrat'yeva, Samokhina, 2011), hər bir oxucunun fərdiliyi (Voronicheva, 2010), müasir tendensiya və hər bir gəncin oxu problemi (Melent'yeva, 2009), məktəblinin mütaliəsi sosial-pedaqoji fenomen kimi və mütaliənin inkişafında məktəbin rolu; yeni-yetmənin yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması; oxunun psixoloji aspektləri; təhsildə informasiya mədəniyyəti problemi; müasir ədəbi prosesdə mütaliyəyə verilən yer; şagirdlərin nitqinin zənginləşdirilməsi; kulturoloji, psixoloji, filoloji və pedaqoji hadisə kimi nəzərdən keçirilmişdir.

Tədqiqatçılardan Chernetskaya O., Oleynikova A. (1999) kütləvi kitabxanalarda təşkil olunan mütaliənin aktual problemlərini, Butenko I.A. (1998) yeni texnologiyalar və oxu: yeni-yetmələrin və gənclərin xarici ölkə ədəbiyyatını oxusunun təhlili; mütaliə sosial-pedaqoji fenomen kimi; Kondrat'yeva O.N., Samokhina M.M. (2011) gənc oxucu internetdə; Kulikova O. (1996) gənc fransalı nə oxuyur; Marantsman V.G. (1986) ədəbiyyat fənninin təlimində oxunun təşkili və təhlili; Chernetskaya O., Oleynikova A. (1999) bizim uşaqlar nə oxuyurlar və s. məsələləri araşdırmışlar.

Tədqiqatçılar ümumtəhsil məktəbi şagirdlərinin mütaliəsini vurğulamaqla bu sahədə inkişaf etmiş xarici ölkə təcrübəsinə də istinad etmişlər.

Aparılan tədqiqatların təhlili belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, mütaliə ümumtəhsil sisteminə pedaqoji problem kimi aktuallığını saxlayır və dayanıqlı inkişafı təmin edir. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin həyata keçirdiyi "Ədəbiyyat biliciləri" müsabiqəsinin nəticələri də bunu deməyə imkan verir.

TƏDQIQATIN TƏTBİQİ METODİKASI

Ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin müəllimə mədəniyyətinin formalaşması prosesini özündə əks etdirən metodika bir neçə mərhələdən ibarətdir. Bədii əsəri dərk etmə meyarı sayılan müəllimə şagirdin oxuduğunu anlaması, onun tərbiyəvi cəhətini, ideyasını dərk etməsi deməkdir. Lakin bu dərk etmənin özü də nisbidir və bir neçə mərhələdən ibarətdir. Burada əsəri, ümumiyyətlə, dərk etmək qabiliyyətindən başqa, oxucunun həyatının müxtəlif dövründə onun vəziyyətini müəyyən edən fərdi xüsusiyyətləri də nəzərə almaq lazım gəlir.

Şagirdin müəllimə mədəniyyətinin necə inkişaf etdiyini, hansı mərhələlərdən keçdiyini öyrənmək müəlliməyə rəhbərlik etmək üçün çox vacibdir. Onların müxtəlif fərdi-müstəqil oxu "tarixi" olsa da, bizə belə gəlir ki, ayrı-ayrı oxucu qruplarının müəllimə mədəniyyətində oxşar cəhət, onları birləşdirən ümumi bir yaxınlıq vardır. Bu əlamət onların müəllimə mədəniyyətinin hansı inkişaf mərhələsində olduğunu müəyyən etməyə imkan verir.

Məktəblinin müəllimə mədəniyyətini üç mərhələyə ayırmaq olar:

Birinci mərhələ. Şagird oxucu kimi bədii əsərin, hər şeydən əvvəl, məzmunu, fabulası ilə maraqlanır. O istəyir ki, əsər daha çox maraqlı olsun, əsərdə əsas hadisənin inkişafı elə baş versin ki, nə ilə qurtaracağını əvvəldən fərz edə bilməsin. Çünki hadisənin nə ilə qurtaracağını təsəvvür edə bilməyən oxucu kitabı daha maraqlı oxuyur. Belə şagirdlər üçün əsərin fabulasının maraqlı olması əsərin üstün cəhətidir. Bir qrup şagirdi isə çox da maraqlı fabulaya malik olmayan əsərlər qane edir. Onlar üçün əsərin əsas dəyəri qüvvətli hiss, həyəcan yaratmasındadır.

Mahiyyət etibarilə hər iki qəbildən olan şagirdlər müəlliməni sadəcə əyləncə üçün edirlər. Bu, müəllimə mədəniyyətinin ən aşağı mərhələsidir. Bədii əsərin belə müəlliməsinin oxucuya təsiri olsa da, onu həyəcanlandıran hadisələrdən müsbət cəhətləri əxz etsə də, faydası çox az olur. Kitabın əsas dəyərini əyləndirməkdə görmək ideyaca və bədii cəhətdən zəif olan əsərlərə

üstünlük vermək deməkdir. Bu isə yaxşı kitabların göstərdiyi təsiri aradan qaldırır. Əyləndirici müəllimə oxucunun estetik zövqünü korlayır, onu getdikcə saxta, uydurulmuş hadisələr maraqlandırır, həqiqi sənət əsərləri ona çox zaman maraqsız gəldiyinə görə müəllimə edərkən mətnin səhifələrinin xeyli hissəsini oxumur. Belə oxucu əsəri ideyaca və formaca təhlil etməyə cəhd etmir, nadir hallarda isə əsərdəki hadisələrin real həyat hadisələri ilə müqayisəsini aparır.

İkinci mərhələ. Müəllimə mədəniyyəti birinci mərhələyə nisbətən yüksək olan şagirdi ikinci mərhələyə aid edirik. Belə şagirdlər birinci mərhələyə aid olanlardan iki cəhətə görə fərqlənir: 1) bədii əsərdən böyük estetik zövq və yüksək həzz alması; 2) oxumuş olduğu əsəri dərk etməsi. Onlar oxuduğu əsərlərdən həyat materialı, öz əxlaqi sifətləri ilə rəğbət hissi oyadan qəhrəmanları axtarıb tapmaq istəyirlər. Belə şagirdləri öz insani ləyaqətini itirməyən, əxlaqi keyfiyyətləri ilə qələbə çalan qəhrəmanın düşdüyü mürəkkəb, çətin və təhlükəli vəziyyət narahat edir. Doğrudur, onların təhlili tam və hərtərəfli olmasa da, hər halda təhlildir. Məktəblinin təhlili başlıca olaraq əsərin qəhrəmanının xarakterinə həsr olunur. Belə şagird bədii əsərin əsas dəyərini onu narahat edən mövzuların, həyat hadisələrinin verilməsində görür. O, əsəri həyat həqiqətləri ilə müqayisə edib, bu və ya digər hadisənin düzgün təsvir edildiyini söyləyir, lakin yazıçının bədii sənətkarlığını müəyyən etməyə nə təcrübəsi, nə biliyi, nə də məlumatı çatır.

Üçüncü mərhələ. Bu mərhələnin oxucusu böyük estetik mədəniyyəti, bədii yaradıcılıq xüsusiyyətini anlaması, əsəri bədii və ideya cəhətdən bütünlüklə təhlil etmək qabiliyyəti ilə fərqlənir.

Şagird qəhrəmana ictimai, sinfi gözlə baxır, onun əxlaqi keyfiyyətini düzgün qiymətləndirir, onu müəlliməyə eyniləşdirmir. Bununla belə o, əsərin ümumi ideyasına, obrazlarına, yazıçının bədii təhlil vasitələrinə diqqət yetirir. Belə şagirdlər bədii əsəri, tənqidi ədəbiyyatı münəzəm surətdə müəllimə etmək vərdişi qazanması, hazırlıqlı və məlumatlı olması ilə fərqlənir.

Bununla da o, adi mütaliə ilə kifayətlənməyib, mütaliənin ali növü sayılan ədəbiyyatı dərinədən öyrənməklə məşğul olur.

Öyrənmənin nəticəyönlü olması üçün bir neçə vasitədən istifadə edilir. Bunlardan biri əsər haqqında şagirdin yazılı qeydlər aparmasıdır. Bu qeydlər üç cür olur: 1) faktlara aid qeydlər; 2) biblioqrafik qeydlər; 3) mətnə aid qeydlər. Hadisələrin gedişini xarakterizə edən faktlara aid qeydlər əsərin nə vaxt yazıldığını, nə zaman nəşr edildiyini göstərən biblioqrafik qeydlərdir. Mətn qeydləri şagirdlərə öz fikrini aydın izah etməyə və hadisələrin nə dərəcədə düzgün təsvir edildiyini təhlil etməyə imkan yaradır. Qeydin aydın və məqsədəuyğun olması əsas şərtidir, çünki o, öyrənmə prosesində istifadə edilmək üçündür.

Fikri əsaslandırmaqdan ötrü isə ən çox sitatlardan istifadə edilir. Oxunmuş kitabdan qeydlər götürməyin ən ibtidai və sadə üsulu olan sitat seçmə zamanı məqsədəuyğunluq olmalıdır. Şagird sitatı nə üçün götürdüyünü bilməlidir. Bəzən fikri təsirli etmək üçün sitatın mətnəndən olduğunu demək lazım gəlir. Belə hallarda mətnəndə məqsədəuyğun olmayan sözləri sitatda yazmamaq da olar. Yazılmayan sözlər mənaya xələl gətirməməli, fikri yarımçıq qoymamalıdır. Buraxılan sözlərin yerinə 3-dən artıq nöqtə qoyulur, sitatın sonunda isə mənbə göstərilir.

Bu deyilənlərdən aydın olur ki, təkcə mütaliənin əhəmiyyətini başa düşmək və sadəcə olaraq mütaliə ilə məşğul olmaq azdır. Bilik xəzinəsindən tam istifadə etmək üçün mütaliə mədəniyyətinə yiyələnmək vacib şərtidir. Ona görə də təhsilənlər pedaqoqların mütaliə haqqında fikirlərini, görkəmli alimlərin bu haqda yazmış olduqları əsərləri öyrənməlidirlər.

Ümumtəhsil məktəblərinin VIII-XI sinif şagirdləri arasında “Ədəbiyyat biliciləri” müsabiqəsinin təşkili mütaliə sahəsində çoxşaxəli işlərin həyata keçirilməsinə təkan verdi. Təhsil müəssisələrində hər bir oxucu “Mütaliə gündəliyi” və “Rəy kitabçası” hazırladı ki, bu da təhsilənlərin mütaliəsinin səviyyəsini öyrənməkdə kitabxanaya və müəllimə kömək etdi.

V-XI siniflər üçün hazırladığımız fakültativ məşğələlər (“Müxtəlif janrlı bədii əsərlərin təhlili”, “Uşaq qıraəti”, “Detektiv ədəbi janr”, “Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı nümunələrinin inteqrasiyası”, “Bədii mətnin təhlili”, “Ədəbi diyarşünaslıq” və s.) tarixi-ədəbi kontekstdə Azərbaycan ədəbiyyatı üzrə məktəb kursunun məzmununda araşdırılır. Bu iş, yuxarı sinif şagirdlərində bədii əsərlərin spesifik xüsusiyyətlərinin elmi cəhətdən əsaslandırılmasında, müstəqil təhlil olunmasında və kommunikativ nitq bacarıqlarının formalaşdırılmasında baza rolunu oynayır.

Məktəblilərin mütaliə mədəniyyətinin formalaşması ilə əlaqədar mövcud vəziyyətin təhlili, uşaqların oxusuna, oxunun tətbiqi problemlərinin həllinə ənənəvi yanaşmaların təbiətinə, mövcud ictimai maraq dairəsinə dair bir sıra əsas nəticələr əldə etməyə imkan verdi. Mütaliə problemlərinə pedaqoji diqqət, bir qayda olaraq, ədəbi təhsili modernləşdirmək cəhdlərində, yeni nəsil dərsləklərinin hazırlanmasında, təhsilin başlanğıc mərhələsində, ədəbiyyatın tədrisi metodikasının təkmilləşdirilməsində nəzərə alındı.

O da müəyyən olundu ki, təhsil praktikasında mütaliənin ümumi bir pedaqoji problem kimi qəbul edilməsinin zəruriliyi, bu işdə fənlərarası inteqrasiyanın imkanları lazımi səviyyədə qiymətləndirilmir. Mütaliənin keyfiyyəti məqsədyönlü şəkildə sosial uğurun mühüm amili, təhsil və fərdi hədəflərə çatmaq üçün zəruri şərt kimi qəbul edilmir. Ümumtəhsil məktəblərinin kitabxanaları mövcud vəziyyətdə ictimaiyyətin gözləntilərini tam doğrultmur. Lakin bununla belə, son illərdə mütaliəyə dəstək verən özəl və ictimai təşkilatların fəaliyyəti artmaqdadır.

Azərbaycanın dünya təhsil məkanına daxil olması, xarici ölkələrin mütaliə təcrübəsinin öyrənilməsi, təhlili, qiymətləndirilməsi və prosesin dəyişdirilməsi üçün müəyyən mexanizmlərin nəzəri və praktik inkişafını nəzərdə tutur. İnkişaf etmiş ölkələrin qabaqcıl təcrübəsini və Azərbaycanın mütaliə ilə bağlı ənənələrini nəzərə almaq məktəblilərin bu sahədəki problemlərinin həlli üçün vacib şərtidir. Gənc nəslin

mütaliəsinin yaxşılaşdırılması məqsədilə beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsinə zəruri edən amillərə aiddir:

- İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinin tətbiqinin Azərbaycanda mütaliə səviyyəsinin yüksəlməsinə kömək etməsi;

- Təhsil və kitabxana işçiləri ilə yanaşı, ictimai təşkilatların, media nümayəndələrinin əməkdaşlığa cəlb edilməsi;

- Mütaliənin ümummədəni dəyərə yiyələnmək üçün şərt olaraq qəbul olunması;

- Məktəblinin-oxucunun şəxsiyyətyönlü fəaliyyətinə pedaqoji dəstək verilməsi;

- Təhsil müddətində təhsilalanlarda mütaliyəə motivasiya yaratmağa xidmət edə biləcək məqsədyönlü proqramların hazırlanması;

- Təhsil müəssisələrinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla qarşılıqlı fəaliyyətin təşkili;

- “Ədəbiyyat biliciləri” layihəsində sosial-mədəni tərəfdaşlıq yolu ilə qarşılıqlı əlaqənin və fərdi “oxucu marşrutu”nun qurulması;

- Diaqnostik qiymətləndirmə əsasında şagirdlərin inkişaf xüsusiyyətlərinin və maraqlarının nəzərə alınması.

“Ədəbiyyat biliciləri” müsabiqəsinin nəticələrinə fenomenoloji və kulturoloji yanaşmalar aşağıdakı prioritetləri müəyyənləşdirməyə imkan verir:

- Mütaliə mədəniyyəti dəyərin formalaşmasına yönəlmiş daxili və xarici proseslərin bütövlüyü kimi;

- Mütaliə vasitəsi ilə idraki çevikliyə, dəyişkənliyə nail olunması modeli.

Məktəblilərin mütaliəsini sosial-pedaqoji fenomen kimi aşağıdakı şərtlərlə müəyyənləşdirmək olar:

- Diqqəti tədris olunan mövzuya deyil (məktəblilərə mütaliəni mövzunun nəticəsi kimi təqdim etmək), onun dünya ilə əlaqəsinə yönəltmək;

- Diaqnostikaya, müəllimlərin intuitiv mühakimələrinə, ümumiyyətlə, qəbul edilmiş fikirlərə, habelə tədqiqatçının özünün həyat və peşə təcrübəsinə əsaslanmaq;

- Həyata keçirilən işin səmərəliliyi barədə mühakimə yürüdərkən, sosial-mədəni şəraiti nəzərə almaq və mövzunun mahiyyətini başa düşmək.

Pedaqoji problem olan mütaliənin əhəmiyyətini məktəblilərə düzgün çatdırmaq məqsədilə irəli sürdüyümüz əsas fikirlərin təcrübədə tətbiqini dörd hissəyə ayırmaq olar:

- Şagirdlərin mütaliəsinə pedaqoji dəstəyin təmin edilməsi;

- Məktəb mühitində mütaliə probleminin hərtərəfli həll yolu kimi müvafiq proqramların hazırlanması və tətbiqi;

- Mütaliədə geniş imkanlara malik olan inteqrasiyasının tətbiq edilməsi;

- Şagirdlərin mütaliəsini optimallaşdırmaq üçün əsas mənbə kimi sosial-mədəni tərəfdaşlığın təşkil olunması.

Təhsilalanların mütaliəsinin düzgün və effektiv təşkili məqsədilə göstərilən pedaqoji dəstəyin qruplarla iş müddətində, oxumağa münasibətin xarakterində, oxu bacarığının səviyyəsində və maraq dairəsi ilə fərqlənənlərin motivasiyasındakı əhəmiyyəti böyükdür.

Şagirdləri mütaliə ilə tanış etmək üçün pedaqoji dəstəyə daxildir:

- Şagird-oxucunun imkanları, bacarıqları, maraqları və çətinliklərinin pedaqoji diaqnostikası;

- Mütaliə ediləcək bütün mövzular üçün məlumat və metodiki dəstək (uşaqlar, valideynlər, müəllimlər);

- Şagirdin oxu fəaliyyətinə hazırlığını təmin etmək üçün şəraitin yaradılması, problemlə vəziyyətdə pedaqoji dəstək və yardım olunması;

- Şagirdin oxucu ehtiyaclarını aktuallaşdıran layihələrdə iştiraka cəlb edilməsi;

- Valideyn və şagirdlər üçün motivasiyaedici oxu mühitinin yaradılması.

“Ədəbiyyat biliciləri” müsabiqəsinin yekununa dair apardığımız təhlillərin ən əhəmiyyətli komponentləri kimi bunları qeyd edə bilərik:

- Məktəblilərin “Ədəbiyyat biliciləri” müsabiqəsi üzrə mütaliə səviyyəsini qiymətləndirmək üçün diaqnostik vasitələr hazırlanması və tətbiq edilməsi (“Bütün yollar mütaliyə aparır”, “Mən və oxu”, “Mütaliə portfeli” və s.);

- Məktəblilərin “Mütaliə portfeli” və “Müəllimin tövsiyə etdiyi əsərlərin oxusu” ilə tanışlığına hərtərəfli dəstək üçün metodik tövsiyələr verilməsi;

• Hər bir şagirdin maraq və imkanları nəzərə alınmaqla məktəbli oxuları üçün təlimatların hazırlanması (oxunması tövsiyə edilən ədəbiyyat siyahısı, yaradıcı tapşırıqlar, problemlə məsələlər) və həyata keçirilməsi;

• V-VI sinif şagirdləri üçün “Oxu – inkişaf deməkdir”, VII-IX sinif şagirdləri üçün “Oxu – özünü təhsilin əsasıdır”, X-XI sinif şagirdləri üçün “Oxu – filoloji profildir”;

• “Şair və yazıçıların həyat və yaradıcılığına səyahət” üzrə dərsləndirici iş;

• Müəllimlər üçün təlim seminarları;

• “Mətn üzərində işləməyin pedaqoji texnologiyaları”, “Tənqidi düşüncənin inkişafı üçün oxu və yazı”, “Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinin orijinal yolları”, “Sürətli oxu strategiyası”, “Şüurlu oxunun komponentləri”, “Məktəblilərin oxusu pedaqoji vəzifə kimi”;

• İllik tədbirlər (Beynəlxalq savadlılıq günü, Oxucular forumu və s.) və s.

Şagirdlərin mütaliyəyə cəlb olunma səviyyəsinin monitorinqi onlarda oxuya müsbət tendensiyanın olduğunu göstərir.

“Ədəbiyyat biliciləri” müsabiqəsi təşkil olunarkən mətnlə işləmək üçün yeni təhsil texnologiyalarından istifadəyə; oxu prosesində motivasiyaedici təhsil mühitindən istifadəyə; bədii əsəri xarici dildə oxumaq yolu ilə məktəblilərin mütaliə imkanlarını genişləndirməyə və zənginləşdirməyə; dialoji yanaşmada mütaliə edilmiş dramatik əsərləri ssenariləşdirməyə; valideynlərin iştirakı ilə oxuları intensivləşdirməyə; qapalı təhsil müəssisəsində (internat) məktəblilərin oxu ilə tanışlıq problemlərinin həllinə inteqrasiya olunmuş yanaşmaya üstünlük verilmişdir.

“Ədəbiyyat biliciləri” müsabiqəsinin keçirildiyi (2015-2019) tədris illəri nəticələrinə əsaslanaraq deyə bilərik ki:

• Müəllimlər həvəslə sosial və pedaqoji qarşılıqlı fəaliyyət layihələrində iştirak etməyə başladılar, bu istiqamətdə inkişafa nail olmaq üçün təhsilin məzmununda və texnologiyalarında dəyişikliklər etdilər, oxu mədəniyyəti yüksəldi;

• Müsabiqənin keçirilməsi məqsədilə seçilmiş məktəblərdə şagirdlərin oxu işinin diaqnostikası ilə tanışlıq göstərdi ki, mütaliənin sabit müsbət dinamikası əhəmiyyətli bir dəyər kimi qəbul edildi;

• Mütaliə metodikasının hazırlanmasında və həyata keçirilməsində iştirak etməyə hazır olan məktəblərin sayı artdı.

Təcrübi işin nəticələrinin təhlili təhsil müəssisəsinin şagirdləri oxu ilə tanış etmək üçün güclü bir mənbə olduğunu təsdiqlədi. Mütaliə pedaqoji fenomen kimi təsdiqini tapdı və təhsil kontekstində məktəblilərin mütaliəsi inteqrasiya olunmuş sosial və pedaqoji problem kimi qəbul olundu:

• Mütaliənin təhsil müəssisəsinin imkanları baxımından müəyyənləşdirilməsi (məqsəd, kontingent, auditoriya, resurs və s.);

• Sosial və pedaqoji iştirakçıların qarşılıqlı gözləntiləri və imkanları arasında adekvat bir tarazlığın formalaşması;

• Təhsil müəssisəsinin müasir cəmiyyətin aktual sosial-mədəni problemlərinin həllində perspektivli bir tərəfdaş kimi qəbul olunması;

• Danışqlar, müştərək tədbirlər, təqdimatlar və s. prosesində iştirakçıların fərqli mövqeləri nəzərə alınmaqla əsas ideyaların anlaşılmasının koordinasiyası.

Məktəblilərin mütaliə bacarıqlarının inkişafı üzrə hazırlanmış metodika “Ədəbiyyat biliciləri” müsabiqəsinin təşkilində müəllimlərin nəticələrinin ildən-ilə yüksəldilməsinə kömək etdi.

“Ədəbiyyat biliciləri” müsabiqəsində şagirdlərin mütaliə bacarıqları aşağıdakı meyarlar üzrə qiymətləndirildi:

• Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin dövrləri və hər bir dövr üzrə görkəmli ədəbi simalar, habelə dünya ədəbiyyatının məşhur nümayəndələri haqqında təsəvvürlərin genişliyi;

• Bütövlükdə ədəbiyyatın, eləcə də ədəbi əsərlərin və mütaliənin insan həyatında rolu barədə əsaslandırılmış şəxsi fikirlərin ifadə olunması;

• Həyat və yaradıcılıqları ilə tanış olduqları ədəbi simalara və onların əsərlərinə şəxsi mövqedən yanaşılması, fərqli mülahizələrin yürüdülməsi;

• Azərbaycan və dünya ədəbiyyatında ən çox sevdiyi, həyatda bənzəmək istədiyi ədəbi qəhrəmanlar barədə şəxsi mülahizələrin yer alması;

Cədvəl 1 Qiymətləndirmə cədvəli

Səviyələr	Meyarlar	Sualların cavabı (%-lə)	Qiymətlər (5 ballıq)	Sualların cavabı (%-lə)	Qiymətlər (10 ballıq)
I səviyyə	Ən aşağı	30%-dək	2	20%-dən aşağı 20-29	1 2
II səviyyə	Orta (kafi)	30-dan 60%-dək	3	30-39 40-49 50-59	3 4 5
III səviyyə	Yaxşı	60-dan 80%-dək	4	60-69 70-79	6 7
IV səviyyə	Yüksək	80-dən 100%-dək	5	80-89 90-94 95-100	8 9 10

• Öz rəyinə görə “Ədəbiyyat” dərslərinə daxil edilməsi zəruri hesab olunan yazıçılar haqqında fikirlərin bildirilməsi;

• Ayrı-ayrı ədəbi şəxsiyyətlərin yaradıcılıq xüsusiyyətlərinin oxşar və fərqli cəhətlərinin qeyd edilməsi;

• İfadə olunmuş fikirlərin qismən orijinal və lakonik xarakter daşması.

İnşa yazılarının qiymətləndirilməsində aşağıdakı meyarlar nəzərə alınmışdır:

• Mövzunun mahiyyət etibarını ilə əhatə olunması;

• İnşa yazısı üçün maraqlı formanın seçilməsi;

• Mövzu ilə bağlı müstəqil fikir və mülahizələrin əks olunması;

• Mövzuya yaradıcı yanaşma, habelə təhlil, müqayisə, ümumiləşdirmə və nəticəçixarma bacarıqlarının nümayiş etdirilməsi;

• Fikirlərin əsaslandırılmış, aydın, ardıcıl və lakonik ifadə olunması;

• Yazıda bədiiliyin təmin edilməsi.

Ölkə mərhələsi üzrə verilmiş sual-tapşırıqlar qiymətləndirilərkən, ilk növbədə, cavabların dəqiqliyinə və əhatəliliyinə, faktlara istinad edilməsinə xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Qiymətləndirmənin nəticələri 100 ballıq şkala ilə ölçülüb. Qiymətləndirmə zamanı suallar 4 müxtəlif səviyyədə tərtib edilib. Qiymətlər “2”, “3”, “4” və “5” olaraq müəyyənləşdirildi. 30

baladək “2”, 30 baldan 60-dək “3”, 60 baldan 80-dək “4”, 80 baldan 100-dək “5” qiymət verilib.

“Ədəbiyyat biliciləri” müsabiqəsinin ölkə mərhələsi üçün (2016-cı il) müəyyənləşdirilmiş suallar

1. Ən çox bəyəndiyiniz ədəbi əsərlər. Həyat nümunəsi seçdiyiniz ədəbi qəhrəmanlar.

2. Azərbaycan ədəbiyyatında qəzəl janrının ən görkəmli nümayəndələri.

3. Azərbaycan dramaturgiyasının banisinin əsərləri.

4. Azərbaycan ədəbiyyatında hekayə ustası kimi məşhurlaşan yazıçıların oxuduğunuz əsərləri.

5. “Ədəbiyyat” dərslərinə sizi qane edən və qane etməyən cəhətlər.

6. Azərbaycanda sovet dövrü ədəbiyyatının (1920-1991) ən görkəmli nümayəndələrinin oxuduğunuz əsərləri (nəzm, nəsr, dram).

7. Müstəqillik dövründə fəaliyyətə başlamış Azərbaycan yazıçılarının oxuduğunuz əsərləri.

8. Azərbaycan ədəbiyyatında satirik janrın tanınmış nümayəndələrinin əsərləri.

9. Azərbaycan və dünya ədəbiyyatından oxuduğunuz tarixi roman janrında yazılmış əsərlər.

10. Müharibədə igidlik göstərmiş Azərbaycan qəhrəmanlarına həsr edilən bədii əsərlər.

Cədvəl 2 "Ədəbiyyat biliciləri" müsabiqəsinin ölkə mərhələsinin (2016) nəticəsi (faizlə)

Sualın nömrəsi	İştirakçı sayı	Ən aşağı %	Orta (kafi) %	Yaxşı %	Yüksək %	Müvəffəqiyyət %	Keyfiyyət %
1	93	3,23	33,33	34,41	29,03	96,77	63,44
2	93	19,35	52,69	9,68	18,28	80,65	27,96
3	93	40,86	40,86	11,83	6,45	59,14	18,28
4	93	31,18	56,99	7,53	4,3	68,82	11,83
5	93	13,98	66,67	9,68	9,68	86,02	19,35
6	93	23,66	54,84	18,28	3,23	76,34	21,51
7	93	76,34	13,98	5,38	4,3	23,66	9,68
8	93	24,73	56,99	12,9	5,38	75,27	18,28
9	93	41,94	38,71	13,98	5,38	58,06	19,35
10	93	63,44	21,51	12,9	2,15	36,56	15,05
Cəmi	930	33,87	43,66	13,66	8,82	66,13	22,47

"Ədəbiyyat biliciləri" müsabiqəsinin ölkə mərhələsi üçün (2017-ci il) müəyyənləşdirilmiş suallar

1. Ədəbiyyat sahəsində Nobel mükafatına layiq görülmüş yazıçıların əsərləri.

2. Azərbaycan ədəbiyyatında həm nəsr, həm də dramaturgiya nümunələri yaratmış yazıçıların əsərləri.

3. Hekayə, povest və romanı bir-birindən fərqləndirən cəhətlər.

4. Azərbaycan və dünya ədəbiyyatında detektiv janrında oxuduğunuz əsərlər.

5. Azərbaycan klassik ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin məşhur əsərləri.

6. Müstəqillik dövründə fəaliyyətə başlamış Azərbaycan yazıçılarının oxuduğunuz əsərləri.

7. Dünya ədəbiyyatında müharibə və azadlıq uğrunda mübarizə mövzularına həsr olunmuş əsərlər.

8. Azərbaycan aşiq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri.

9. Azərbaycan ədəbiyyatında dini fanatizm mövzusunda yazılmış əsərlər.

10. XX əsr Azərbaycan nəsrinin görkəmli nümayəndələrinin məşhur əsərləri.

Cədvəl 3 "Ədəbiyyat biliciləri" müsabiqəsinin ölkə mərhələsinin (2017) nəticəsi (faizlə)

Sualın nömrəsi	İştirakçı sayı	Ən aşağı %	Orta (kafi) %	Yaxşı %	Yüksək %	Müvəffəqiyyət %	Keyfiyyət %
1	111	73,87	10,81	8,11	7,21	26,13	15,32
2	111	34,23	40,54	18,92	6,31	65,77	25,23
3	111	23,42	48,65	18,02	9,91	76,58	27,93
4	111	36,04	36,04	18,02	9,91	63,96	27,93
5	111	24,32	51,35	20,72	3,6	75,68	24,32
6	111	72,97	18,92	7,21	0,9	27,03	8,11
7	111	25,23	47,75	23,42	3,6	74,77	27,03
8	111	15,32	47,75	26,13	10,81	84,68	36,94
9	111	19,82	54,05	19,82	6,31	80,18	26,13
10	111	24,32	39,64	26,13	9,91	75,68	36,04
Cəmi	1110	34,95	39,55	18,65	6,85	65,05	25,5

**“Ədəbiyyat biliciləri” müsabiqəsinin
ölkə mərhələsi üçün (2018-ci il)
müəyyənləşdirilmiş suallar**

1. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının növləri və janrları. Şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrində sizi cəlb edən bədii keyfiyyətlər. Fikirlərinizi nümunələrlə əsaslandırın.

2. Ədəbiyyatın incəsənət növü kimi qəbul edilməsinin səbəbləri.

3. “Ədəbiyyat həyatın aynasıdır” fikrinin nümunələrlə əsaslandırılması.

4. İnsanın mənəvi aləminin zənginləşməsində, həyata baxışının formalaşmasında və dünya-görüşünün genişlənməsində bədii ədəbiyyatın rolu. Sizdə dərin iz buraxmış bədii əsərlər və ədəbi obrazlar.

5. XX əsrin 37-ci illərinin repressiya qurbanı olmuş görkəmli ədiblərimiz və onların əsərləri.

6. XIX əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan cəmiyyətində ən çox narahatlıq doğuran problemləri əsərlərində əks etdirən yazıçılarımız və əsərləri.

7. Dünya ədəbiyyatından ən çox mütaliə etdiyiniz əsərlər. Həmin əsərlərdə sizi cəlb edən xüsusiyyətlər.

8. XX əsrin sonlarında Azərbaycanda başlanan milli azadlıq hərəkatında fəal iştirak edən yazıçılarımız və onların əsərləri.

9. Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının görkəmli qadın nümayəndələrinin oxuduğunuz əsərləri.

10. Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının nümunələri əsasında çəkilmiş kino-filmlər. Həmin

əsərləri əvvəllər oxumağınız haqqında. Əsərin oxunuşu sizə güclü təsir etmişdir, yoxsa kino variantı? Fikirlərinizi əsaslandırın.

**“Ədəbiyyat biliciləri” müsabiqəsinin
ölkə mərhələsi üçün (2019-cu il)
müəyyənləşdirilən suallar**

1. İmadəddin Nəsimi şeirlərinin məzmun və ideyası.

2. Ən çox mütaliə etdiyiniz yazıçının əsərlərində sizə təsir edən amillər.

3. C.Məmmədquluzadə ilə M.Ə.Sabir yaradıcılığını birləşdirən xüsusiyyətlər. Oxuduğunuz əsərləri.

4. C.Cabbarlının oxuyaraq bəyəndiyiniz hekayə və dram əsərləri.

5. Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinin (dövlət xadimi, sərkərdə, şair, müharibə qəhrəmanı və s.) həyat və fəaliyyətini əks etdirən mütaliə etdiyiniz bədii əsərlər. Həmin əsərlərin sizdə yaratdığı hiss və duyğular.

6. Hekayə, povest və romanın fərqli xüsusiyyətləri.

7. Dünya ədəbiyyatından oxuduğunuz əsərlər (nəzm, nəsr, dram), onların ideyası və baş qəhrəmanları.

8. Müasir Azərbaycan yazıçılarında mütaliə etdiyiniz əsərlər.

9. İndiki şəraitdə bədii əsər yazılmasına ehtiyac duyulan mövzular.

10. Azərbaycan yazıçılarında Nobel mükafatına təqdim olunmalı əsər.

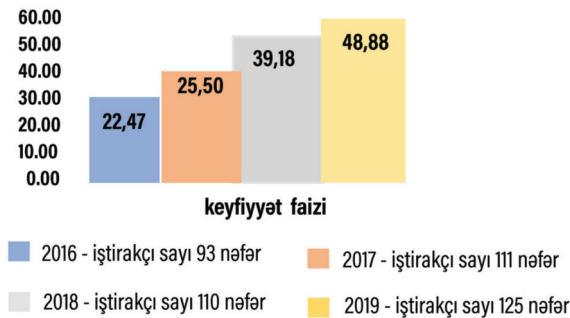
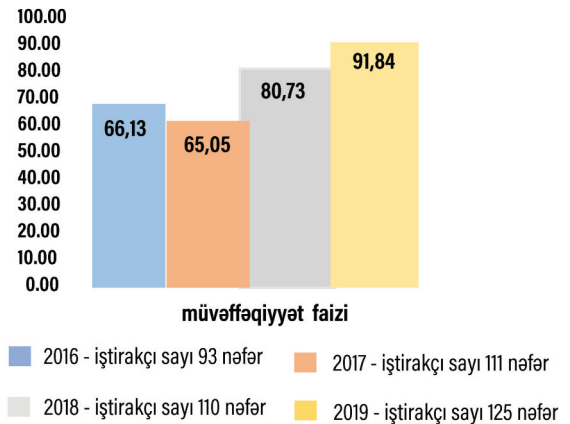
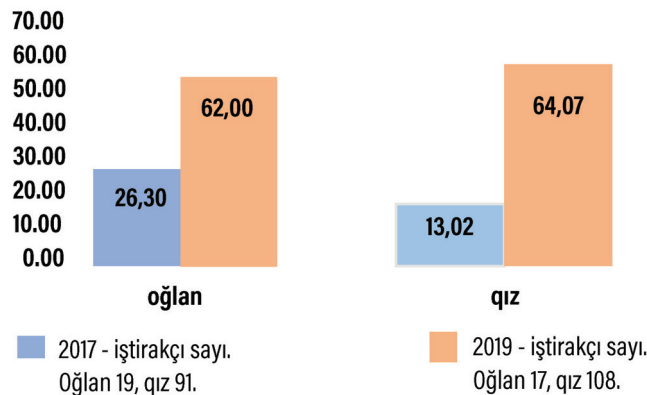
Cədvəl 4

“Ədəbiyyat biliciləri” müsabiqəsinin ölkə mərhələsinin (2018) nəticəsi (faizlə)

Sualın nömrəsi	İştirakçı sayı	Ən aşağı %	Orta (kafi) %	Yaxşı %	Yüksək %	Müvəffəqiyyət %	Keyfiyyət %
1	110	14,55	34,55	26,36	24,55	85,45	50,91
2	110	11,82	54,55	21,82	11,82	88,18	33,64
3	110	10,91	55,45	25,45	8,18	89,09	33,64
4	110	6,36	43,64	36,36	13,64	93,64	50
5	110	16,36	41,82	27,27	14,55	83,64	41,82
6	110	34,55	36,36	20	9,09	65,45	29,09
7	110	8,18	34,55	38,18	19,09	91,82	57,27
8	110	58,18	30	7,27	4,55	41,82	11,82
9	110	20,91	46,36	24,55	8,18	79,09	32,73
10	110	10,91	38,18	40	10,91	89,09	50,91
Cəmi	1100	19,27	41,55	26,73	12,45	80,73	39,18

Cədvəl 5 "Ədəbiyyat biliciləri" müsabiqəsinin ölkə mərhələsinin (2019) nəticəsi (faizlə)

Sualın nömrəsi	İştirakçı sayı	Ən aşağı %	Orta (kafi) %	Yaxşı %	Yüksək %	Müvəffəqiyyət %	Keyfiyyət %
1	125	2,4	38,4	40	19,2	97,6	59,2
2	125	2,4	39,2	40	18,4	97,6	58,4
3	125	3,2	48	39,2	9,6	96,8	48,8
4	125	18,4	48	26,4	7,2	81,6	33,6
5	125	14,4	52	25,6	8	85,6	33,6
6	125	7,2	49,6	32,8	10,4	92,8	43,2
7	125	4	33,6	48,8	13,6	96	62,4
8	125	22,4	35,2	36	6,4	77,6	42,4
9	125	4	41,6	44,8	9,6	96	54,4
10	125	3,2	48	40	8,8	96,8	48,8
Cəmi	1250	8,16	43,36	37,36	11,12	91,84	48,48

Diaqram 1 İllər üzrə keyfiyyətin müqayisəsi**Diaqram 2** İllər üzrə müvəffəqiyyət müqayisəsi**Diaqram 3** İllər üzrə xarici ədəbiyyat oxuyan oğlan və qızların keyfiyyət müqayisəsi

Cədvəl 6 İnşa mövzusu: "Bədii ədəbiyyat həyatın aynasıdır" (2016-cı il). Nəticələr (faizlə)

İştirakçı	İştirakçı sayı	Ən aşağı %	Orta (kafi) %	Yaxşı %	Yüksək %	Müvəffəqiyyət %	Keyfiyyət %
Ümumi	93	0,00	30,11	46,24	23,66	100	69,90
Qızlar	76	0,00	25,00	48,68	26,32	100	75,00
Oğlanlar	17	0,00	52,94	35,29	11,76	100	47,06

Cədvəl 7 İnşa mövzuları: "Mənəvi dəyərlərin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolu və əhəmiyyəti haqqında düşüncələrim"; "Ən çox sevdiyim ədəbi qəhrəmanlar"; "Tarixi şəxsiyyətlər bədii ədəbiyyatda"; "Bədii əsərlərin kino həyatı" (2017-ci il). Nəticələr (faizlə)

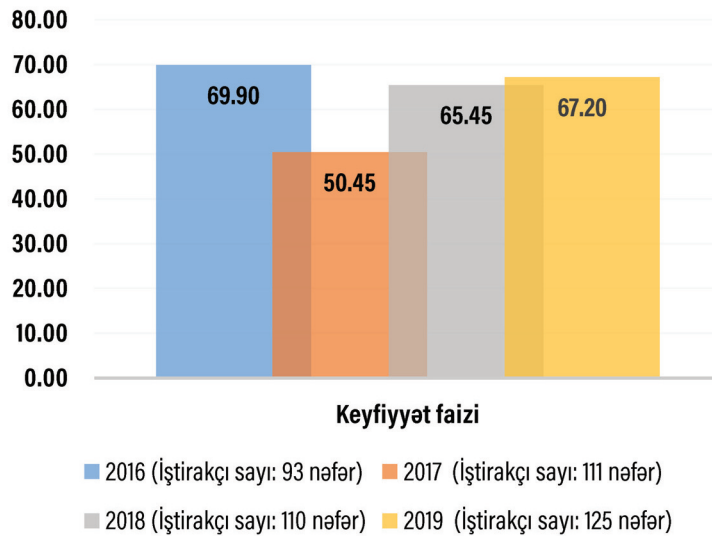
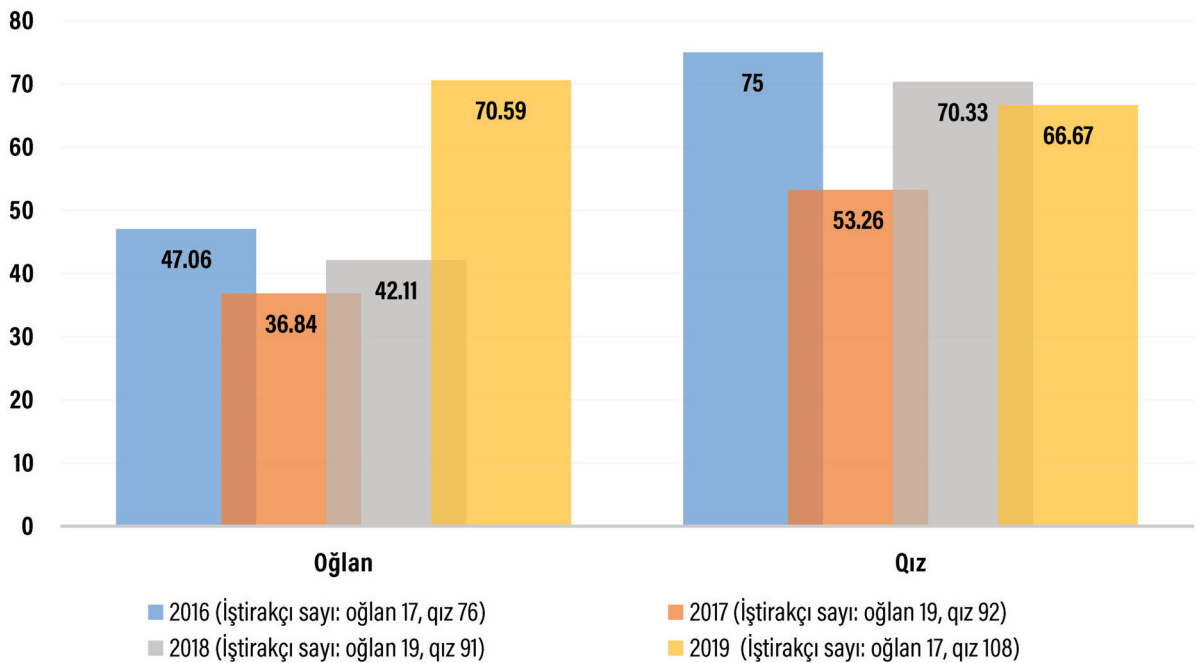
İştirakçı	İştirakçı sayı	Ən aşağı %	Orta (kafi) %	Yaxşı %	Yüksək %	Müvəffəqiyyət %	Keyfiyyət %
Ümumi	111	1,80	47,75	37,84	12,61	98,20	50,45
Qızlar	92	1,09	45,65	42,39	10,87	98,91	53,26
Oğlanlar	19	5,26	57,89	15,79	21,05	94,74	36,84

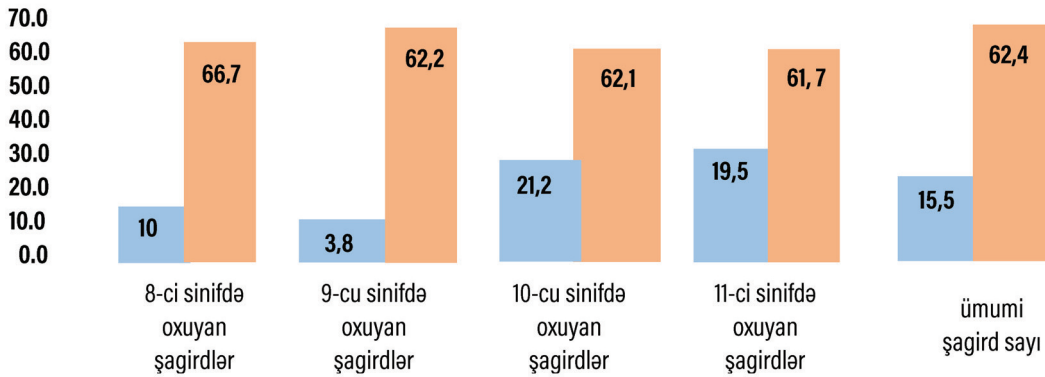
Cədvəl 8 İnşa mövzuları: "Ədəbiyyatda ANA obrazı"; "Bədii ədəbiyyat həyat məktəbidir"; "Yazıcılarımıza açıq məktub" (2018-ci il). Nəticələr (faizlə)

İştirakçı	İştirakçı sayı	Ən aşağı %	Orta (kafi) %	Yaxşı %	Yüksək %	Müvəffəqiyyət %	Keyfiyyət %
Ümumi	110	1,82	32,73	41,82	23,64	98,18	65,45
Qızlar	91	2,20	27,47	43,96	26,37	97,80	70,33
Oğlanlar	19	0,00	57,89	31,58	10,53	100,00	42,11

Cədvəl 9 İnşa mövzuları: "Bədii ədəbiyyat – tərbiyə məktəbidir"; "Mütaliə – mənəvi zənginliyə aparıcı yol"; "Bənzəmək istədiyim ədəbi qəhrəmanlar" (2019-cu il). Nəticələr (faizlə)

İştirakçı	İştirakçı sayı	Ən aşağı %	Orta (kafi) %	Yaxşı %	Yüksək %	Müvəffəqiyyət %	Keyfiyyət %
Ümumi	125	0,00	32,80	52,00	15,20	100,00	67,20
Qızlar	108	0,00	33,33	50,00	16,67	100,00	66,67
Oğlanlar	17	0,00	29,41	64,71	5,88	100,00	70,59

Diaqram 4 İllər üzrə keyfiyyətin müqayisəsi**Diaqram 5** İllər üzrə oğlan və qızların keyfiyyət müqayisəsi

Diaqram 6 İllər üzrə xarici ədəbiyyat oxuyanların siniflər üzrə keyfiyyət müqayisəsi

■ 2017 (iştirakçı sayı: 8-ci sinif 10 nəfər, 9-cu sinif 26 nəfər, 10-cu sinif 33 nəfər, 11-ci sinif 41 nəfər, ümumi şagird sayı 110 nəfər)

■ 2019 (iştirakçı sayı: 8-ci sinif 12 nəfər, 9-cu sinif 37 nəfər, 10-cu sinif 29 nəfər, 11-ci sinif 47 nəfər, ümumi şagird sayı 125 nəfər)

2019-cu ildə təşkil olunan “ Ədəbiyyat biliciləri” müsabiqəsində 7-ci sual dünya ədəbiyyatına aid idi. Verilən cavablar bir neçə istiqamət üzrə təhlil edilərək cədvəllərdə (cədvəl 10-13) əks olundu.

NƏTİCƏ VƏ TÖVSIYƏLƏR

Ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin müxtəlif bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi sahəsində aparılan işləri müsbət qiymətləndirmək olar. Məqalədəki təhlil və araşdırmalardan da görüldüyü kimi nəticəsi yüksək olan ümumtəhsil məktəbi müxtəlif pedaqoji problem kimi həmişə diqqətdə saxlanmış, şagirdləri müxtəlif səviyyədə oxumağa təşviq etmiş, onlara fərdi dəstək vermiş, dayanıqlı inkişafı təmin edən optimal yollar göstərmişdir. Dərscənkənar və məktəbdənkənar müxtəlif xidmət edən proqramın həyata keçirilməsi, müxtəlif təhsil müəssisələrinin qarşılıqlı əlaqəsi şəraitində peşəkar əməkdaşlıq, sosial-mədəni tərəfdaşlıq, şagirdlərin müxtəlif yönəndirilməsində sosial və pedaqoji qarşılıqlı fəaliyyətin effektivliyi də bu problemin uğurlu həllində əhəmiyyətli rol oynayır.

Pedaqoji prosesdə iştirak edənlərin maraqları (məktəblilər, müəllimlər, valideynlər, sosial tərəfdaşlar) əsasında müxtəlif probleminin mövcud vəziyyəti müəyyənləşdirildi:

- Məktəblilərin müxtəlif bacarıqlarının inkişafı ilə əlaqədar mövcud vəziyyəti dəyişdirmək ehtiyacının formalaşması;

- Qarşılıqlı fəaliyyətdə olan bütün iştirakçıların ehtiyaclarının, mövqelərinin və gözləntilərinin əlaqələndirilməsi;

- Mövcud potensialın müəyyənləşdirilməsi və oxumaq üçün başlanğıc problemlərin həllində güclü tərəflərin yaradılması;

- Təhsil müəssisəsinin, şagirdlərin fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla dəyişkən qarşılıqlı təsir formalarında fərziyyələrin və risk faktorlarının müəyyənləşdirilməsi;

- Kollektiv planlaşdırma və bütün iştirakçılar üçün cəlbədicə olan sosial, pedaqoji formaların axtarışı, şagirdləri oxumağa təşviq etmək problemlərinin həllində motivasiyaedici amillərin nəzərə alınması;

- İştirakçılardan rəy almaqla keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərinin vaxtında qeyd edilməsi (anketlər, statistika, ekspert rəyləri).

Aparığımız bu tədqiqatın nəticəsi göstərdi ki, müəllim, kitabxanaçı, valideyn, icma və şagirdin qarşılıqlı fəaliyyətinin effektivliyi emosional və aktivlik səviyyəsində qiymətləndirilir, real təcrübədə isə bu xüsusiyyətlər özünü aşağıdakı şərtlərlə göstərir:

- Ümumtəhsil məktəbi müxtəlif probleminin həlli ilə bağlı layihələrin hazırlanmasında iştirak edir;

Cədvəl 10 Ən çox oxunan əsər (minimum 5 oxunma sayı üzrə)

Nö	Yer	Müəllifin adı	Əsərin adı	Oxunma sayı
1	1	Viktor Hüqo	Səfillər	42
2	2	Ernest Hemenquey	Qoca və dəniz	40
3	3	Mark Tven	Tom Soyverin macəraları	33
4	4	Jül Vern	Kapitan Qrantın uşaqları	21
5	4	Çingiz Aytmatov	Gün var əsrə bərabər	21
6	5	Fyodor Dostoyevski	Cinayət və cəza	19
7	6	Daniel Defo	Robinzon Kruzo	18
8	7	Jül Vern	20 min lye su altında	16
9	8	Aqata Kristi	Şərq ekspressində qətl	14
10	9	Aqata Kristi	Mavi qatarın sirri	13
11	9	Mark Tven	Şahzadə və dilənçi	13
12	10	Artur Konan Doyl	Şerlok Holmsun macəraları – Baskervillerin iti	12
13	10	Aqata Kristi	On zənci balası	12
14	10	Cek London	Başsız atlı	12
15	11	Lev Tolstoy	Anna Karenina	11
16	11	J.K.Rovlinq	Harri Potter	11
17	12	Aleksandr Düma	Dartanyan və üç müşketyor	9
			Qraf Monte Kristo	9
18	12	Cek London	Ağ diş	9
19	12	Lev Tolstoy	Hərb və sülh	9
20	13	Aleksandr Belyayev	Amfibiya adam	8
21	13	Çingiz Aytmatov	Dəniz kənarıyla qaçan alabaş	8
22	13	Cek London	Həyat eşqi	8
23	13	A. Sent Ekvüperi	Balaca şahzadə	8
24	14	Jül Vern	Sirli ada	7
25	14	Cek London	Martin İden	7
26	15	Migel De Servantes	Don Kixot	6
27	15	Vilyam Şekspir	Hamlet	6
28	15	Ernest Hemenquey	Əcəl zəngi	6
29	15	Fyodor Dostoyevski	Alçaldılmış və təhqir edilmiş insanlar	6
30	15	Aleksandr Belyayev	Professor Dauelin başı	6
31	16	Aqata Kristi	Rocer Ekroydun qətli	5
32	16	Rəşad Nuri Güntəkin	Çalıquşu	5
33	16	Herbert Uels	Görünməz adam	5

Cədvəl 11 Janra görə ən çox oxunan ədəbiyyat

Nö	Əsər sayı	Janr	Oxunma sayı
1	234	Roman	581
2	28	Detektiv roman	75
3	22	Elmi-fantastik roman	68
4	15	Hekayə	26
5	8	Povest	20
6	6	Dram	8
7	5	Tragediya	15
8	5	Tarixi-roman	5
9	4	Poema	10
10	4	Nağil	4
11	3	Detektiv Hekayə	10
12	2	Komediya	2
13	2	Avtobioqrafik roman	3
14	2	Novella	10
15	1	Məktublər	3
16	1	Yol qeydləri	1
17	1	Şeir	1
18	1	Praktiki kurs	1
19	1	Mifologiya	1

Cədvəl 12 Ölkə üzrə ən çox oxunan ədəbiyyat

Nö	Yer	Ölkə	Oxunma sayı
1	1	Amerika	38
2	2	İngiltərə	24
3	3	Türkiyə	16
4	4	Fransa	12
5	5	Rusiya	11
6	6	Almaniya	10
7	7	İrlandiya	4
8	8	Şotlandiya	3
9	8	İtaliya	3
10	9	Braziliya	2
11	9	Yunanıstan	2
12	10	Qırğızıstan	1
13	10	İran	1
14	10	Hindistan	1
15	10	Portuqaliya	1
16	10	Somali	1
17	10	Danimarka	1
18	10	Gürcüstan	1
19	10	CAR	1
20	10	Kolumbiya	1
21	10	İspaniya	1
22	10	İsveçrə	1
23	10	Avstraliya	1

Cədvəl 13 Ən çox oxunan yazıçı

Nö	Yer	Müəllifin adı	Oxunma sayı
1	1	Aqata Kristi	62
2	2	Jül Vern	51
3	3	Mark Tven	50
4	3	Ernest Hemenquay	50
5	4	Viktor Hüqo	43
6	5	Çingiz Aytmatov	37
7	6	Fyodor Dostoyevski	34
8	7	Lev Tolstoy	33
9	8	Cek London	29
10	9	Artur Konan Doyl	23
11	10	Aleksandr Düma	22
12	11	Daniel Defo	18
13	12	Vilyam Şekspir	17
14	13	Aleksandr Belyayev	14
15	13	Teodor Drayzer	14
16	13	Den Braun	14
17	15	Mayn Rid	12
18	16	J.K.Rovlinq	11
19	17	Frans Kafka	9
20	18	Antuan De Sent Ekzüperi	8
21	18	Rəşad Nuri Güntəkin	8
22	18	A.Puşkin	8
23	19	Herbert Uels	7
24	19	Oğuz Atay	7
25	20	Migel De Servantes	6
26	20	Çarlz Dikkens	6
27	21	Homer	5
28	21	Jan Kokto	5
29	21	Epton Sinqler	5
30	21	Etel Lilian Voyniç	5
31	21	Con Steynbek	5

- Müəllim sosial və pedaqoji işçilərin qarşılıqlı fəaliyyətini özündə əks etdirən layihələrdə iştirak edir;

- Şagird mütaliəni əhəmiyyətli bir dəyər kimi qəbul edir;

- Qarşılıqlı fəaliyyətin bütün iştirakçıları prosesdən mənəvi məmnunluq alırlar.

Mütaliə pedaqoji bir fenomen kimi şagirdlərin dayanıqlı inkişafını təmin edir. İnformasiyanın böyük axını və onun mənimsənilməsi üsullarının müxtəlifliyi ilə səciyyələnən müasir şəraitdə mütaliə, xüsusən də məktəblilərin mütaliəsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Bu problemin müvəffəqiyyətli həlli müəllimlərin, valideynlərin, pedaqoji prosesi idarə edənlərin, kitabxanaçıların, geniş ictimaiyyətin birgə əməyi sayəsində mümkündür. Bunun üçün sosial tərəfdaşlarla mütaliənin təşkili üzrə qarşılıqlı fəaliyyət göstərməyə qadir olan müəllimlər qrupunun formalaşdırılması, investisiya cəlb edilməsinin artırılması və məktəbin açıq sosial mövqeyinin göstərilməsi yolu ilə yeni sosial, pedaqoji qarşılıqlı əlaqələrin qurulması çox vacibdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- 1 Aktual'nyye problemy raboty s chitatel'nyami massovykh bibliotek: Sb. st. / Gos. publ. b-ka im. M.Y. Saltykova-Shchedrina; Sost. L.A. Ol'shevskaya. L., 1978. 186 s.
- 2 Belyayeva, N.Y. (2009). Chteniye studenchestva i elektronnyye informatsionnyye tekhnologii (po itogam issledovaniya v Bryanskoy, Kurskoy i Orlovskoy oblasti). Obrazovaniye i obshchestvo. № 3. s. 89-93.
- 3 Boys to study ripping yearns. The Independent. 1999. Sat. 24, April. p. 6.
- 4 Brave new world: Inform, understanding through books. Perth: Libr. Custin univ. of technology, 1988. 207 p.
- 5 Bunbury, R.M. (1995). A decade of research in children's literature. Australia: Deakin University, 1995. 85 p.
- 6 Butenko, I.A. (1998). Chteniye i novyye tekhnologii: Analiz chitat. povedeniya detey i podrostkov za rubezhom i v nashey strane. // Bibliografiya. №2. s. 150-156.

- 7 Carpenter, H., Prichard, M. (1984). The Oxford companion to children. Oxford; N.Y.: Oxford univ. Press. 388 p.
- 8 Changing faces story and children in an electronic age. Sydney: IBBY Austr. publ., 1984. 105 p.
- 9 Chernetskaya, O., Oleynikova, A. (1999). Chto chitayut nashi deti // Biblioteka. № 8. s. 45-46.
- 10 Chudinova, V.P. (1997). Chteniye detey i sredstva massovoy informatsii // Mir bibliotek segodnya. № 2. s. 52-58.
- 11 Galaktionova, T.G. (2008). Chteniye shkol'nikov kak sotsial'no-pedagogicheskiy fenomen otkrytogo obrazovaniya. Av-toref. dis. d-ra ped. nauk: 13.00.01 / Galaktionova Tat'yana Geliyevna. Sankt-Peterburg. s. 14-21.
- 12 Xələfov, Ə. (1965). Mütaliə mədəniyyəti haqqında. Bakı: Maarif, 29 s.
- 13 Khvorostyanova, M.Y. (1995). Razvitiye u shkol'nikov-chitateley biblioteki tvorcheskogo vospriyatiya proizvedeniy iskusstva slova: Dis.kand. ped. nauk: 05.25.03. M. 251 s.
- 14 Kondrat'yeva, O.N., Samokhina, M.M. (2011). Molodye chitateli v Internetе. M.: Ros. gos. b-ka dlya molodezhi. 156 s.
- 15 Kulikova, O. (1996). Chto chitayet molodezh' Frantsii. Kn. obozreniye. № 11, 12 marta. S.Z.
- 16 Marantsman, V.G. (1986). Trud chitateley. Ot vospriyatiya literaturnogo proizvedeniya k analizu: knigi, dlya uch-sya st. kl. sred. shk. M.: Prosveshcheniye, 128.
- 17 Melent'yeva, Y.P. (2009). Nekotoryye sovremennyye tendentsii v chtenii molodykh rossiyan: po materialam novogo issledovaniya. Chteniye s lista, s ekrana i «na slukh»: opyt Rossii i drugikh stran: sbornik materialov dlya rukovoditeley programm po prodvizheniyu chteniya. M.: Ros. shkol'n. bibl. assots. s. 218-238.
- 18 Nikiforova, O.I. (1972). Psixologiya vospriyatiya khudozhestvennoy literatury. M.: Kniga, 152 s.
- 19 Nikolayeva, Y.M. (1992). Kul'turnyy kontekst i problemy perevodimosti detskoy literatury. Det. lit. № 5-6. s. 30-32.
- 20 Pishchaleva, G.V. (1998). Chto i kak chitayut pyatiklassniki: Rezul'taty izuch. chteniya starsheklassnikov v g.Irkutske. Biblioteka. №7. s. 49-50.
- 21 Polbitsina, L.P. (1997). Sotsiologicheskoye izucheniye chitateley-podrostkov. Mir bibliotek segodnya. Vyp. 2. s. 58-68.

- ²² Ring, K. (1997). Chteniye v informatsionnom obshchestve. Chitayushchaya Rossiya. M.: Liberiya. s. 178-183.
- ²³ Rol' knigi i chteniya v kul'turnom razvitii. Sb. materialov mezhdunar. seminaru IFLA, 22-24 maya 1984 / GBL. M., 1987. 296 s.
- ²⁴ Rubakin, N.A. (1977). Psikhologiya, chitatel' i knigi. Kratkoye vvedeniye v bibliopsikhologiyu. M.: Kniga. 264 s.
- ²⁵ Rubakin, N.A. (1997). Psikhologiya chteniya i knigi. M.: Kniga, 1977. 263 s.
- ²⁶ Sholpo, I.L. (1995). Urok literatury urok iskusstva: (Interpretatsiya khudozh. teksta i sodruzhestvo iskusstv na uroke lit.). M.: Izd-vo MAI. 112 s.
- ²⁷ Sotsial'naya sreda i chteniye shkol'nikov: Sots.-psixolog. probl. chteniya: Sb. nauch. tr. GBL. M., 1980. 99 s.
- ²⁸ Sotsial'no-psixologicheskiye problemy chteniya: Sb.nauch.tr. Vyp. 3/ Gos. b-ka SSSR im. V.I.Lenina. M., 1977. 84 s.
- ²⁹ Stel'makh, V.D. (1985). Mezhdunarodnyy seminar «Rol' knigi i chteniya v kul'turnom razvitii»; Moskva, 22-24 maya 1984 g. Bibliotekovedeniye i bibliogr. za rubezhom. Vyp. 103. s. 84-98.
- ³⁰ Sukhorukov, K. (1997). Detskoye chteniye v Rossii i na Zapade. Vitrina chitayushchey Rossii. №10. s. 56.
- ³¹ Tikhomirova, I.I. (1976). Chitatel'skiye interesy shkol'nikov i rabotayushchey molodezhi. Trudy. Leningrad, gos. in-ta kul'tury. L., T. 31. 180 s.
- ³² Voronicheva, O.V. (2010). «A kazhdyy chitatel', kak tayna...» (assotsiativnoye pole slova «chteniye»). Bibliotekovedeniye. № 4. s. 56-60.
- ³³ Yunyy chitatel' 90-kh godov: Kollektiv, monogr.: (Po materialam mezhregion, issled.). Vyp. 1 / Ros. gos. yunosh. b-ka; Red.-sost. T.D. Polozova. M., 1995. – 146 s.Literatura na inostrannykh yazykakh.
- ³⁴ A decade of research in children's literature: Children's literature. History and criticism. Bibliography. IRSL / Ed. by R. Bunbury. Geelong: Development Centre, 1995. 82 p.